

Rola detalu architektonicznego w procesie adaptacji zabytkowego obiektu

dr inż. arch.
ELŻBIETA BŁĘSZYŃSKA
Politechnika Śląska
Wydział Architektury
ORCID: 0000-0002-6688-2726

Artykuł dotyczy sposobu adaptacji zauważonych wartości w historycznych obiektach, niespełniających współczesnych obostrzeń warunków technicznych.

Niniejszy artykuł koncentruje uwagę na bardzo drobnym elemencie historycznej struktury, zabytkowego obiektu. Tematem rozważań będą zewnętrzne stare wrota, prowadzące do stajni. Udział autorki w pełnym procesie projektowym i realizacyjnym adaptacji obiektu zaowocował ciekawym doświadczeniem i przyczynił się do postawienia przez projektantkę zasadniczych pytań:

- Jak współcześnie postrzegana jest zmiana miejsca dla lokalizacji wartościowego detalu architektonicznego w historycznym obiekcie?
- Czy zmiana miejsca lokalizacji jednego z elementów, detali obiektu, ma znaczący wpływ na odbiór całego budynku?

Na przykładzie zamiany pierwotnej lokalizacji detalu drzwi zewnętrznych na nowe miejsce w adaptowanym historycznym obiekcie zostały opisane rozważania projektantki. Artykuł jest próbą odpowiedzi na wątpliwości:

- Czy zaproponowana nowa lokalizacja dla starych drzwi znacząco wpłynie na odbiór całej struktury historycznej?
- Czy zaproponowana zmiana wprowadzi chaos lub zasieje fałsz w odbiorze historycznego obiektu?

Rola detalu

Każdy historyczny obiekt ma bardzo mocno powiązane ze sobą detale architektoniczne, świadczące o jego randze i czasie powstania. Budują one tożsamość, identyfikują budowlę. Powstają w celu poprawnego funkcjonowania obiektu lub wzbogacenia go. Praca Zdzisława Mączyńskiego pt. *Elementy i detale architektoniczne w rozwoju historycznym* ukazuje szczegółową ewolucję poszczególnych detali architektonicznych: „Detale architektoniczne nie powstały ani nagle, ani równocześnie, ani w jednym miejscu, ani też nie zostały wymyślone przez jednego człowieka. Jedne z nich wiążą się

z najstarszymi cywilizacjami Azji, Afryki, inne z młodszy z Europy” [1]. Powstały w celu wzbogacenia walorów estetycznych budynków odpowiadającym technicznym i praktycznym wymaganiom w zależności od miejsca, czasu, środowiska, ustroju społecznego i politycznego, tworzywa, warunków technicznych. „Studia historyczne nad rozwojem detalu wykazują, że im więcej zyskuje on na dojrzałości i finezji pod względem plastycznym, tym bardziej odbiega od istoty swojego powstania, traci na pierwotnym znaczeniu i powoli staje się tylko symbolem elementu pełniącego pewną funkcję, statyczną lub praktyczną. Dlatego też dla zachowania odpowiedniej racjonalnej linii w zakresie dalszego doskonalenia form, dobrze jest poznać ewolucję rozwojową poszczególnych elementów i detali, gdyż znajomość jej może uchronić nieraz od niewłaściwego ich opracowania i stosowania” [1, s. 6].

Przywołany cytat zrodził powątpiewanie oraz zbudował zasadnicze pytanie, bezpośrednio związane z moim przykładem, opisanym w studium przypadku, które stało się głównym tematem artykułu. Czy możemy zmieniać lokalizację detalu i jednocześnie jego funkcję? W moim przypadku detal – stare zewnętrzne stajenne drzwi – został przeniesiony do wnętrza, ze stajni, do sali edukacyjnej. Detal zmienił funkcję, pierwotnie chronił, wydzieliał przestrzeń pomiędzy wnętrzem a zewnątrz, obecnie odgrywa rolę dekoracyjnej przegrody pomiędzy przestrzenią publiczną a strefą prowadzącą do toalet. „Detal to coś małego, szczegół, element większej całości. Według definicji encyklopedycznej detal architektoniczny to potocznie fragment architektonicznego wykończenia budowli (Szolinga 1991). Detale architektoniczne, m.in. ozdobne obramowania okien, drzwi i innych otworów w budynku, architektoniczne podkreślenie elementów konstrukcyjnych: gzymsy, balustrady” [2].

Analizując detal architektoniczny, możemy przyporządkować mu różne funkcje:

- dekoracyjną – gzymsy, kolumny, pilastry, sterczyny, okiennice itd.;
- prestiżową – indywidualne podkreślenie pozycji społecznej;
- funkcjonalną – bezpieczeństwo schodów, tarasów, balkonów, zadaszenia, kształt okien, kształt drzwi.

Natężenie, dekor detalu architektonicznego jest bardzo zróżnicowane i zależne od:

- funkcji obiektu,
- stylu architektonicznego,
- położenia geograficznego,
- umiejętności budowniczych,
- pozycji społecznej,
- zaangażowania cywilizacyjnego danej kultury i jej zasobów.

Obecnie, analizując każdy obiekt architektoniczny poprzez jego detale architektoniczne, jesteśmy w stanie poznać czas budowy, jego pochodzenie. Każdy fragment struktury, detal jest bardzo mocno osadzony, wpleciony w strukturę architektoniczną. Pełni zadaną mu funkcję i jest częścią składową myśli, całego utworu architektonicznego, scalony na zawsze [3]. „Detal stanowi nierozłączny składnik dzieła architektonicznego. Zawsze w integralny sposób wyznacza indywidualne i stylistyczne cechy budowli, tworzy swoisty kod znaczeniowy służący do komunikacji z odbiorcami” [4].

Pojawia się wątpliwość: czy możemy korygować tę bardzo ściśle powiązaną strukturę, wprowadzić korekty? Przenosząc detal architektoniczny z jednego miejsca w drugie, burzymy dawno już ustalony porządek, wprowadzając niepokój.

Poruszyłam bardzo szeroki i trudny temat. Historia bardzo często ukazuje zaskakujące odpowiedzi. Rozwój naszej cywilizacji, wszystkie podboje kolonialne przysłużyły się do przemieszczania się detali architektonicznych, przewożenia rodzimych dzieł sztuki. Pod pretekstem rozwoju zdobywano i przewożono

detale, fragmenty świątyń. Na przykład znana wszystkim Nike z Samotraki (Samotrake) – marmurowa rzeźba hellenistyczna z III lub II wieku p.n.e. została odnaleziona w 1863 r. na wyspie Samotraka przez francuskiego archeologa amatora Charlesa Champoiseau. Od 1884 jest wyeksponowana w paryskim Luwrze. Na wyspie Samotraka panował kult Kabirów, bóstw płodności, dla uczczenia których organizowano misteria. Kultury misteryjne, których celem było zagłębianie się w sacrum, były ważną formą ekspresji religijnej w starożytnej Grecji. Bogów proszono również o ochronę żeglarzy i żołnierzy uczestniczących w bitwach morskich. Samotraka znana była w starożytności z Sanktuarium Wielkich Bogów. To właśnie w ruinach tego sanktuarium odnaleziono Nike, przedstawioną na marmurowym cokole imitującym dziób statku [5]. Obecnie orestaurowana rzeźba stanowi majstersztyk rzeźby greckiej z epoki hellenistycznej, czerpiącej z doświadczeń klasycystycznych i urzekającej dynamiczną formą oraz wirtuozerią detalu i jest chlubą paryskiego muzeum w Luwrze. Takich przypadków w naszej historii mamy tysiące, kiedy to detal architektoniczny, dzieło sztuki zostało wydarte z miejsca powstania, ukradzione bądź zakupione i przewiezione w zupełnie nowe wraz z nową nadaną mu rolę. Obecnie bardzo popularne są sklepy, składy budowlane z detalami, fragmentami budynków, elementami wystroju wnętrz, które można kupić, przenieść i tchnąć w nie nowe życie. Obecna nasza świadomość wynikająca z racjonalnego kształtowania środowiska i gospodarowania zasobami środowiska zgodna z zasadą zrównoważonego rozwoju sugeruje wielokrotne wykorzystywanie użytych dóbr. Dawanie drugiego życia – upcykling [6] – obiektom, detalom, przedmiotom powinno towarzyszyć nam w naszych działaniach. Wracając do tematu rozważań: detalu architektonicznego, do stajennych drzwi, do zmiany miejsca wraz z propozycją nowej funkcji – podbudowana teorią upcyklingu uważam, że moje działanie przystąpiło się, dało detalowi nowe życie. Stajenne stare drzwi nie zostały poddane utylizacji, a cały obiekt stajni nie został okaleczony pod względem detalu.

Opis przypadku

Adaptacja obiektów architektonicznych wpisanych do rejestru zabytków jest bardzo obszernym tematem. Dotyczy wiedzy o historii, nawarstwień powstałych w czasie, znajomości detali konstrukcji, użytych materiałów [7]. Niniejszy artykuł jest jedynie mikrocząstką wchodzącą w cały proces adaptacji historycznych budynków [8]. Autorka w referacie skoncentrowała się na bardzo drobnym detalu, zewnętrznych drzwiach stajennych, prowadzących do wnętrza. W trakcie realizowanych prac projektowych, w wyniku bilansów energetycznych analiz całej kubatury, ze

Fot. 1. Dom administratora ze stajniami przed modernizacją. Widok z 2017 r.; źródło: fot. aut.

Fot. 2. Dom administratora ze stajniami po modernizacji. Widok z 2021 r.; źródło: fot. aut.

względów ekonomicznych, została podjęta ostateczna decyzja wymiany pierwotnych drzwi do stajni na nowe, która uzyskała także akceptację konserwatorską. Decyzja o zamianie starych na nowe rodziła się bardzo długo. Ratując stare wrota, rozważano zmianę aranżacji przestrzeni stajni, budowanie wydzieli. Pomimo wielu prób pozostawienia istniejących drzwi w projekcie adaptacji obiektu, np. wprowadzenia dodatkowego wiatrotapu, niwelującego mankamenty izolacyjne starej przegrody, uzyskiwaliśmy niesatysfakcjonujące nas efekty. Perspektywa utylizacji pięknych drewnianych drzwi, dwuskrzydłowych, rozsuwanych, wprowadzała autorkę w zaktopotanie. Tylko dlatego, że nie spełniają obecnych współczynników przenikania ciepła, sprawne wrota należy potraktować jako odpad budowlany. Wykorzystanie ich w innej formie, np. jako dekoracja, nie wchodziło w grę. Drzwi, których rolą było chronić, wydzielać, akcentować, nie powinny służyć jedynie funkcji dekoracyjnej. Zdaniem autorki przykład przytoczony w artykule może posłużyć jako bodziec, impuls, a może także wskazówka dla architektów aranżujących wartościowe substancje. Z racji zmian tkanki historycznej w wyniku prowadzonych odkrywek na placu budowy projektant w czasie realizacji zadania jest narażony na tego typu niespodzianki. Musi on bardzo szybko podejmować decyzje przy pracach adaptacyjnych historycznych obiektów.

Od wielu lat w ramach pracy zawodowej zajmuję się rewitalizacją zabytkowych budynków. Przeważnie są to obiekty, które w swojej pierwotnej formie służyły celom publicznym i mieszkaniowym. Są częścią składową większych układów, chronionych konserwatorsko. Tematem moich projektów są budowle opuszczone, zniszczone, chylące się ku upadkowi. Przystępując do pracy nad nimi, opracowując inwentaryzację, przyglądając się zdegradowanej przez lata przestrzeni, zadaję sobie zasadnicze pytanie: jak zaadaptować stary, wartościowy element historycznego obiektu, niespełniający współczesnych obustrzeń?

W celu opisania drogi poszukiwania odpowiedzi na zadane pytanie zostanie zaprezentowany jeden z projektów.

Przybliżenie zakresu projektu

Przedmiotowy teren wraz z budynkiem zlokalizowany jest w mieście Żywiec, w dzielnicy Moszczanica. Teren znajduje się w trwałym zarządzie Zespołu Szkół Agrotechnicznych i Ogólnokształcących, która jest jednostką podległą Starostwu Powiatowemu w Żywcu. Tym razem dzięki działaniom projektowym został ożywiony zabytkowy dom administratora ze stajniami, znany pod potoczną nazwą „pod głową konia”, zlokalizowany na północno-zachodniej stronie układu urbanistycznego, którego centralną część stanowi stary dwór pochodzący z roku 1882. Budynek ma cechy historyzujące, zdobienia na elewacjach

sugerują inspirację secesją wiedeńską (fot. 1., fot. 2.). Wraz z przyległym terenem wchodzi w zakres większego zespołu, który wpisany jest do rejestru zabytków pod numerem A/598/89 z dnia 16 XI 1989 r. Zadaniem projektu było wykorzystanie istniejącego potencjału przyrodniczego terenu opracowania wraz z budynkiem stajni oraz z mieszkaniem administratora na cele centrum edukacji ekologicznej. Zaprojektowano sale edukacyjne z pełnym socjalnym zapleczem, wykorzystując historyczne układy pomieszczeń, detale wystroju stajni. Przyległy teren z dużymi walorami przyrodniczymi posłużył jako letnie terenowe przestrzenie edukacyjne, wyposażone w elementy małej architektury.

Studium przypadku

Stara wartość a współczesne oczekiwania

Proces projektowy trwał około roku, zakres uzgodnień związanych z opracowaniem pełnobraźowego projektu budowlano-wykonawczego doprowadził do realizacji inwestycji. Jednak uwagę pragnę skoncentrować na bardzo drobnym elemencie, na drzwiach stajennych. W trakcie opracowywania dokumentacji projektowej głównym założeniem było zachowanie minionego czasu. Adaptując obiekt, starałam się docenić każdy detal, zachować go, następnie wykorzystać. Były to: boksy dla koni, kratki wentylacyjne, żeliwne kolumny, ceglane stropy, stalowe oprawy okienne, niebieskie secesyjne luksfery. Wszystkie te elementy zostały odrestaurowane i pozostawione na swoich miejscach. Jedyne zewnętrzne stajenne wrota, drewniane, rozsuwane na stalowych prowadnicach, musiały zostać zastąpione nowymi, ponieważ były nieuszczelnne. Ich stan techniczny nie pozwalał na poprawną renowację (fot. 3., fot. 4.). „Z szacunku do historii i twórców z przeszłości z wielkim pietyzmem odrestaurować wszystko, co ma wartość estetyczną, historyczną czy konserwatorską. Nie ukrywać natomiast rzeczy współczesnych, czy dotyczy to elementów budowli, czy detalu. Nie należy bowiem budować zabytków, tylko je twórczo przekształcać” [9]. Zauważenie i wykorzystanie zastanej wartości zapewne znacząco wzmocniło narrację przestrzeni, adaptowanego budynku, artykuluje historię.

Nowa rola w procesie adaptacji

Stare stajenne wrota pierwotnie chroniły przestrzeń wnętrza stajni. Stanowiły strefę przejścia pomiędzy dwoma przestrzeniami. Były początkiem i jednocześnie końcem. Według tłumaczenia symboliki „drzwi są symbolem przejścia między jednym światem albo stanem a drugim, między światłem i ciemnością, między znanym i nieznanym, codziennością i krainą tajemnic”

Fot. 3. Dom administratora ze stajniami, przed modernizacją. Stare wrota do stajni. Widok z 2017 r.; źródło: fot. aut.

Fot. 4. Dom administratora ze stajniami, po modernizacji. Nowe wrota do stajni. Widok z 2021 r.; źródło: fot. aut.

[10]. Interpretacja jej narzuciła wykorzystanie tej dwoistości. Stare drzwi zostały zaadaptowane do nowych potrzeb. Zostały poddane bardzo dokładnej renowacji. Otrzymały nową funkcję, stały się współczesnymi parawanami. Stały w miejscach, w których zaistniała potrzeba zastosowania adaptowanych pomieszczeniach. Pierwotnie chroniły przestrzeń stajni, obecnie stanęły na straży poprawnej aranżacji wystroju wnętrza. Zastąpiły niekorzystne widoki, skierowane na aneksy kuchenne i wejścia do toalet. Pomimo otrzymania nowej funkcji wrota-parawany kontynuują swoją pierwotną rolę. Dalej są symbolem przejścia pomiędzy dwiema skrajnymi przestrzeniami, tą techniczną, która powinna być ukryta, a przestrzenią ekspozycyjną sal edukacyjnych. Obecnie ich rola jest podobna do poprzedniej, nadal wprowadzają i przeprowadzają użytkowników, tym razem robią to we wnętrzach obiektu.

Nowe miejsce w procesie adaptacji

Stare stajenne wrota były ważnym detalem elewacji. Ograniczały wewnątrz od zewnątrz. Wprowadzały i wyprowadzały konie. W przypadku zerwania tej ciągłości wspierając się teorią postmodernizmu, głoszącą, że „funkcjonalizm jest odrzucany, architektura jest traktowana jako sztuka odrwana od realiów. Ornament i symbol, także symetria wracają do łask. Środkami kształtowania architektury stają się ironia, zaskoczenie, absurd” [11]. Zdaniem autorki zaskoczeniem w tym przypadku jest wprowadzenie zewnętrznych drzwi do wewnętrznej przestrzeni obiektu. Przewrotnością jest wykorzystanie detalu fasady w aranżacji pomieszczeń, przeniesienie zewnętrznych przegród do sal ekspozycyjnych. Drzwi-parawany nadal rozgraniczają przestrzeń, segregują ją. Tym razem wydzielają funkcję wewnątrz budynku. Przystępują to, co intymne, budując plany scenograficzne we wnętrzach. Nowe miejsce, zaproponowane

Fot. 5. Stare stajenne wrota w nowej roli przegród dzielących przestrzeń, zastępujących aneks kuchenny w sali edukacyjnej; źródło: fot. aut.

Fot. 6. Stare stajenne wrota w nowej roli przegród dzielących przestrzeń, przystających wejście do strefy toalet przy sali edukacyjnej; źródło: fot. aut.

w projekcie, podtrzymało funkcję stajennych drzwi, jaką pełniły pierwotnie.

Podsumowanie

Przedmiotem artykułu były rozważania w temacie adaptacji detalu architektonicznego zdobyte w trakcie opracowywania dokumentacji projektowej oraz pełnienia nadzoru autorskiego przy realizacji zadania adaptacji istniejącego zabytkowego domu administratora ze stajniami, znanego pod potoczną nazwą „pod głową konia”. W trakcie prowadzenia nadzorów autorskich przy pracach budowlanych, w celu zrealizowania projektów adaptacji historycznych obiektów, bardzo często dochodzi do niespodziewanych odkrywek. Wówczas projektant musi podjąć szybką decyzję. W trakcie prowadzonych prac wyburzeniowych często odnajdujemy zapisy z przeszłości. Pisząc ten artykuł, autorka pragnęła podzielić się swoim doświadczeniem z innymi projektantami. W celu odpowiedzi na nurtujące ją pytanie: „jak zaadaptować stary, wartościowy element historycznego obiektu, niespełniający współczesnych obostrzeń?” – przeprowadziła badanie za pomocą metody studium przypadku. Zobrazowała konkretny

przykład, jaki sama zaobserwowała w trakcie pracy zawodowej. Podała analizie sposób adaptacji starych stajennych drzwi do współczesnych potrzeb. Oparta swoje badania na poszukiwaniu powiązań pomiędzy historią a czasami obecnymi. Uznała, iż istotą w procesie adaptacji zauważonej wartości jest zachowanie świadomych powiązań i relacji pomiędzy:

- starą wartością a współczesnymi oczekiwaniami,
- pierwotną rolą a proponowaną rolą,
- pierwotnym miejscem a proponowanym miejscem.

Opisane doświadczenie nadano detelowi nowe życie. Stajenne stare drzwi nie zostały poddane utylizacji, a cały obiekt stajni został okaleczony pod względem detalu.

Zdaniem autorki zaprezentowany w artykule przykład detalu, któremu nadano nową rolę oraz nowe miejsce, znacząco wzmocnił narrację przestrzeni adaptowanego wnętrza, artykułując historię (fot. 5., fot. 6.). Opisane rozwiązanie może posłużyć jako inspiracja dla projektantów adaptujących historyczne obiekty w celu nadania im nowej funkcji. Opisane

doświadczenie jest empirycznym badaniem, którego wnioski płyną z konkretnego przykładu i mogą służyć zbudowaniu metody adaptacji detalu do współczesnych potrzeb w dziedzinie konserwacji zabytków.

Bibliografia

- [1] Mączyński Z., Elementy i detale architektoniczne w rozwoju historycznym, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2005.
- [2] <https://ade.niaiu.pl/archipediapl/detal-architektoniczny> [dostęp: 24.04.2023].
- [3] Baretkowski R., Detal i deprawacja, <https://bibliotekanauki.pl/articles/369175.pdf> [dostęp: 25.04.2023].
- [4] Baretkowska K., Detal jako składnik tożsamości obiektu architektonicznego, <https://suw.biblos.pk.edu.pl/downloadResource&mld=1081597.pdf> [dostęp: 25.04.2023].
- [5] <https://conicoosztuce.wordpress.com/2017/10/06/nike-z-samotraki> [dostęp: 6.06.2023].
- [6] <https://alterlist.com/blog/editorial/the-history-of-upcycling> [dostęp: 6.06.2023].
- [7] Rouba B.J., Projektowanie konserwatorskie, „Ochrona Zabytków” 2008, 56/1, 1 (240), s. 57–78, [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Ochrona_Zabytkow/Ochrona_Zabytkow-r2008-t56-n1_\(240\)/Ochrona_Zabytkow-r2008-t56-n1_\(240\)-s57-78/Ochrona_Zabytkow-r2008-t56-n1_\(240\)-s57-78.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Ochrona_Zabytkow/Ochrona_Zabytkow-r2008-t56-n1_(240)/Ochrona_Zabytkow-r2008-t56-n1_(240)-s57-78/Ochrona_Zabytkow-r2008-t56-n1_(240)-s57-78.pdf) [dostęp: 15.11.2022].
- [8] https://www.zawod.architekt.pl/pokaz/konserwatorskie_metody_ochrony_przeszlosci,550 [dostęp: 15.11.2022].
- [9] Janowski Z., Janowski M., Projektowanie związane z adaptacją budynków zabytkowych na cele użyteczności publicznej, „Budownictwo. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej. Czasopismo techniczne” 2/B 2009, s. 150, https://repozytorium.biblos.pk.edu.pl/refo/resources/33568/file/suwFiles/JanowskiZ_ProblemyProjektowe.pdf.
- [10] Kopański W., Słownik symboli, Wiedza Powszechna, Warszawa 1990.
- [11] <https://inzyniermcmo.tumblr.com/post/89087163330/postmodernizm-glowne-zalozenia-tworczy-okres>, 17 czerwca 2014 [dostęp: 15.11.2022].

DOI: 10.5604/01.3001.0053.9312

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA
Błęszyńska Elżbieta, 2023, Rola detalu architektonicznego w procesie adaptacji zabytkowego obiektu, „Builder” 12 (317). DOI: 10.5604/01.3001.0053.9312

Streszczenie: Artykuł dotyczy sposobu adaptacji zauważonych wartości w historycznych obiektach, niespełniających współczesnych obostrzeń warunków technicznych. Praca przybliży rozważania autorki w kwestii zmiany lokalizacji detalu architektonicznego elewacji, któremu także nadaje nową rolę. Spostrzeżenia opisuje na bazie własnych doświadczeń projektowych.

Stowa kluczowe: Renowacja, adaptacja, detal architektoniczny, narracja miejsca

Abstract: THE ROLE OF ARCHITECTURAL DETAIL IN THE PROCESS OF ADAPTING A HISTORIC BUILDING. The article deals with the method of adapting the observed values in historical buildings that do not meet the modern restrictions of technical conditions. The work brings closer the author's considerations regarding the change of the location of the architectural detail of the façade, to which it also gives a new role. He describes his observations based on his own design experience.

Keywords: Renovation, adaptation, architectural detail, narrative of the place